

„A romániai német irodalomnak vége. Éljen a romániai német irodalom!”

Sánta-Jakabházi Réka: Előszó = Székelyföld, 2016. 12 sz. 5-15 p.

Fokozott figyelmet a romániai német írógenerációnak azok a tagjai vív-ták ki maguknak, akiknek írásaiból a Székelyföld 2016. 12 számában Szenkovics Enikő értő tolmácsolásában olvashat szemelvényeket az érdeklődő olvasó. A jobbára 1945 után született írók, költők a hatvanas-hetvenes években léptek az irodalmi nyilvánosság elé, s szakítva a korábbi, már időszerűtlenné vált szász, ill. bánági Heimatliteratur-hagyománnyal, a késői expresszionizmus eszköztárának segítségével egy, a romániai német viszonylatban merőben új irányzatot hoztak létre.

Németországban csak a nyolcvanas években kezdtek figyelni az „ötödik német irodalomra”, akkor, amikor már javában folyt a romániai német lakosság tömeges kivándorlása, s a romániai német irodalom már túl volt a fénykorán. Németországon kívül pedig a Romániában alkotó írók művészete hosszú ideig terra incognitát képezett. Magyarországon is ismeretlen volt az erdélyi szász, illetve a bánági német irodalom.

Bár számos romániai német írónak sikerült Németországban is publikálnia az Aktionsgruppe Banat vagy az Adam Müller-Guttenbrunn irodalmi kör tevékenységére inkább ellenzéki (politikai – ideológiai) magatartása semmint esztétikai –poétikai teljesítménye miatt figyelt fel a korabeli német sajtó

A hatvanas-hetvenes években induló nemzedék színrelépéséhez köthető a romániai német irodalom megújulása témaválasztásban, nyelvezetben, esztétikai megvalósításban, filozófikus megközelítésben. Az ötvenes évek nyomasztó, szellemet gúzsba kötő légköre utáni enyhületben az irodalmi intézményrendszer is kedvezőbben alakulhatott. Több lehetőség adódott a publikálásra, német nyelvű folyóiratok jelentek meg (Hermannstadler Zeitung, Neue Banater Zeitung, Karpatenrundschau) és a kiadóknál a magyar mellett német nyelvű szerkesztőségek is létesülhettek (Kriterion, Dacia, Facla, Albatros, Ion Creanga). Mindez döntő szerepet játszott az új írónemzedék megismerésében.

Ezek az írók, egy nem konvencionális beszédmód által olyan új irodalmat akartak teremteni, mely az elitista és apolitikus, a közvetlen realitástól távol álló esztéticizmussal állt szemben. Ez az írónemzedék tudatosan nyúlt vissza az expresszionizmus szenvedélyes, lázadó formai vívmányaihoz. Így kívánták érzékeltetni: az új tartalmak csakis új formában közvetíthetők.

A hetvenes évek közepétől szigorodó cenzúra kijátszására leleményes módokat találtak ki: mondanivalójukat burkoltan, allegorikus formában, gyakran torzítottan közlik, számítva arra, hogy az értő olvasó a szerzővel összekacsintva képes eligazodni a sorok között. „A hosszabb terjedelmű művek háttérbe szorulnak, s a műfaji dominanciát átveszik a hermetikus líra megnyilvánulásai, a bonyolult tartalmakat pillanatba sűrítő rövidpróza és a lírai önvallomás, anekdota és a napló határán mozgó *sajátos* szövegek.” Ugyanakkor szemben a román és a magyar írókkal, a német írók bizonyos fokú szabadságot élvezhettek. Kevés volt ugyanis a németül tudó cenzorok száma és ezek is hajlandók voltak kompromisszumot kötni. „Adjon nekem egy elfogadható magyarázatot, s átengedem a kéziratot”

A németeket illetően egyetlen lényeges kritérium számított: nevezetesen az, hogy elhagyta-e a szerző az országot vagy nem. Abban a pillanatban, hogy beadta a kitelepedési kérelmét, megszűnt létezni, még hivatkozni sem lehetett rá.

A német írók viszonylagos szólásszabadsága a hetvenes évek végére azonban jelentősen korlátozódott. A cenzúrahivatalként működő Sajtó-főigazgatóság 1977-ben megszűnt és a szerkesztőségek vezetői tanácsa vette át a cenzúra szerepét: a látható, törvények által szabályozott cenzúra helyett ettől kezdve a láthatatlan, félelemre épülő ellenőrzés kezdett el működni --jóval nagyobb hatékonysággal. Továbbá 1972-ben megalakult Aktionsgruppe Banat (Bánsági Akciócsoport) tevékenysége és kritikus hangvételű, provokatív írásai, a politikai helyzetre történő célzásokkal telített kettős beszéd egyre inkább szálka lett a diktatúra szemében. Az írócsoportosulás tagjai (Rolf Bossert, Richard Wagner, William Totok, Johann Lippert, Anton Sterbling, Gerhard Ortinau, Ernest Wichner, Albert Bohn és Werner Kremm. Bár nem voltak az Aktionsgruppe tagjai, Herta Müller és Werner Söllner) a Securitate figyelmének középpontjába

kerültek. A csoport több tagjának letartóztatása után 1975-ben végül feloszlottak és 1987-ig az Aktionsgruppe Banat tagjai Werner Kremm kivételével mind Németországba vándoroltak. Az írócsoport feloszlása után kitelepedésükig a fiatal írók a Nikolaus Berwanger által alapított irodalmi körben, az *Adam Müller-Guttenbrunn Literaturkreis*-ban vállaltak aktív szerepet, melyhez új tagok is csatlakoztak: Herta Müller mellett Helmuth Frauendorfer, Horst Samson és Balthasar Waitz.

Az *Aktionsgruppe Banat* teljességében újraértelmezte a romániai német irodalmat. Legfontosabb célkitűzése a korábbi romániai német irodalom provincializmusával szakítani s az össznémet irodalom irányába kitekinteni felszólítva egyben a tudatos cselekvésre, az elszigeteltségből s a szellemi elnyomásból való kitörésre. Másrészt viszont fontosnak tartották a helyi (bánsági) jelleg kihangsúlyozását, elhatárolódva a korábbi évtizedek szász költői iskolájának múltba tekintő hagyományától.

De ez az újító szellemiség nem csak Temesvárhoz köthető. A Bánsági Akciócsoport tevékenységével párhuzamosan Erdélyben és Bukarestben is jelentkeztek eredeti látásmódú, bátran kísérletező alkotók, elszórtan bár, nem alkotva írói csoportosulásokat. Kolozsváron Franz Hodjak, a Dacia kiadó fiatal szerkesztője, az öntudatos, társadalmi-politikai kérdésekre ironikusan reflektáló író tevékenykedett, Anemone Latzina pedig Bukarestben írta érzékeny hangvételű, finom ironiával átítatott, a beat-költészet jellegzetes formai és tartalmi jegyeit hordozó verseit. A rendkívül termékeny és sokoldalú író, Joachim Wittstock, a Thomas Mann-i eszmeiség erdélyi kifejezője Nagyszébenben alkot, majd a nyolcvanas években jelentkezik a brassói Carmen Elisabeth Puchianu is, aki az előbbivel együtt jelenleg is Romániában él és irodalmi, irodalomszervezői, valamint tudományos tevékenységet folytat.

Az érdeklődés a romániai német irodalom iránt a rendszerváltás után nőtt meg, s az első nagy áttörést Eginald Schlattner 1998-ban megjelent regénye, a *Der geköpfte Hahn (Fejvesztett kakas)* váratlan sikere jelentette, az irodalmi érdeklődés középpontjába állítva a szerzőt. Az érdeklődés 2009-ben érte el tetőfokát, amikor Herta Müller megkapta az irodalmi Nobel-díjat *Atemschaukel (Lélegzethinta)* című regényéért. És ekkor fókuszba került a többi, méltánytalanul kevés érdeklődésnek örvendő író is.

Ezzel egy időben felerősödött az a vita, amely az 1980-as években, – amikor már javában zajlott a német ajkú lakosság kollektív méretű kivándorlása – kezdődött a romániai német irodalom helyzetéről. 1989 októberében Marburgban szimpóziumot szerveztek egy sokatmondó címmel: „Búcsú a romániai német irodalomtól” (*Nachruf auf die rumäniendeutsche Literatur*), melyen részt vett több, már Németországban letelepedett író is.

A Marburgban kirobbantott vita a rendszerváltás után élénkebb hangnemben folytatódott. Számos cikk, tanulmány jelent meg, amelyek a romániai német irodalom létjogosultságát feszegetik, pontosabban azt, hogy létezik-e még – negyedszázaddal az erdélyi szászok, bánsági svábok kitelepülése után – ez az irodalom, valamint azt, hogy milyen módon tekinthető ez az irodalom a német nemzeti irodalmi hagyomány részének. Mennyire odaillő a „romániai” jelző egy olyan irodalom megnevezéséhez, melynek képviselői zömében már más országban, más kulturális közegben, más irodalmi kontextusban alkotnak. Egyáltalán: mit nevezhetünk romániai német irodalomnak?

„A romániai német irodalom fogalmának meghatározásához, problematikus voltának bemutatásához szükséges a „romániai németek” fogalom tisztázása. A „romániai német identitás” valódi értelemben nem létezik, hiszen 1918 (Nagy-Románia létrejötte) előtt a térségben élő német ajkú kisebbségi csoportok (erdélyi szászok, bánsági és szatmári svábok, a landlerek, cipszerek, a bukovinai németek) önmeghatározása földrajzi helyzetüktől, vallásuktól, betelepülésük időpontjától, illetve származási helyüktől, politikai-gazdasági érdekeiktől függően évszázadok óta eltérő, gyakran egymással versengő volt, különböző identitáskonstrukciókat kínálván fel egyénnek és közösségnek”

Hol helyezkedik el a romániai német irodalom az egységes német irodalom kontextusában, mennyire tekinthető a nemzeti irodalom részének, vagy státuszát tekintve mennyire önálló? Miben más ez az irodalom, mint a német nemzeti irodalom más változatai?

Évtizede tartó viták során ezeket a kérdéseket feszegető álláspontokat foglalja össze tömören a szerző: „ha mindenképpen egy definíció kényszerzubbonyába akarjuk bújtatni a fogalmat, általánosságban elmondható: ide tartozik minden, Románia területén keletkezett német

nyelvű alkotás, valamint azon irodalmi szövegek, melyeknek írói Romániából származnak, s ma Németországban (vagy máshol) német nyelven alkotnak, de témaválasztásukban továbbra is származási helyükhöz kötődnek. Öndefiníciójuk már nem helyhez kötött, „romániai német” identitásukat felváltotta egy felvállalt identitásnélküliség. Kivándorlásuk után e szerzők majdnem kivétel nélkül identitás- és otthonkeresésről írnak, a „kettős otthontalanságról” (Franz Hodjak). Más, találóbbr kifejezés hiányában a „romániai német irodalom” megnevezés máig megtartotta létjogosultságát. A marburgi szimpózium konkluziójának szellemében tehát kijelenthetjük: „A romániai német irodalomnak vége. Éljen a romániai német irodalom!”

A szemelvények után Szenkovics Enikő, a fordító utószavában írja: „...két ingaóra keretezi ezeket az elbeszéléseket, mint ahogy az ingaóra is magába zárja az időt, Puchianu szavaival: „Szekrényórájába hatalmas fájdalomként záródott be az idő”. Az idő itt többszörösen hangsúlyos, és ezt az itt olvasható szövegek egytől egyig tanúsíthatják: az általános emberi idő mellett az egykori erdélyi szászok, bánsági svábok idejét is előhívja: magukból a szövegekből, az ingaórákból, a régmúltból, a háborús időkből, illetve a közelmúltból, amikor még százazrek éltek közöttünk életüket és gazdagították az erdélyi épített, tárgyi és szellemi kultúrát. Ez a közelmúlt viszont, ha végigtekintünk a kihalt német falvakon, németektől kiüresedett városokon, máris régmúltnak tűnik. Az idő, a múlt idő viszont valamiképpen visszahozható a jelenbe és megőrizhető a jövő számára. Nem órába, hanem személyes kapcsolatokba és természetesen papírba zártan. E fordítások is ezt a célt szolgálják ...”

Cholnoky Olga